

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

(підпис)

“29” травня 2019 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавр
зі спеціальності 6.030508 «Фінанси і кредит»
(шифр та найменування спеціальності)

на тему: «Державний борг України та його вплив на боргову безпеку»

Виконавець:

Студентка ФФБС

Бойченко Катерина Олександрівна

/підпис/

Науковий керівник:

К.е.н., доцент Слатвінська М.О.

/підпис/

АНОТАЦІЯ
Бойченко К.О.

«Державний борг та його вплив на боргову безпеку».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра зі спеціальності «Фінанси і кредит»

Одеський національний економічний університет.

Одеса, 2019

Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел.

У роботі розглядаються теоретичні аспекти формування державного боргу, зокрема розкрито класифікаційні ознаки і складові управління державним боргом та наукові підходи щодо оцінки боргової безпеки.

Акцентується увага на практиці та проблематиці управління державним боргом. Здійснено моніторинг та акумуляцію державного боргу. Приділено увагу фіскальним деформаціям розрахунків за борговими зобов'язаннями держави.

Запропоновано світовий досвід регулювання боргової безпеки та досліджено шляхи оптимізації боргової безпеки України.

Ключові слова: державний борг, управління державним боргом, боргова безпека

ANNOTATION

Boichenko K.

“State Debt and its Impact on Debt Security»

Qualifying work on obtaining a bachelor's degree in the specialty

«Finance and Credit »

Odessa National Economics University.

Odessa, 2019

The diploma work consists of introduction, three sections, conclusions, annexes and list of sources used.

The theoretical aspects of the formation of public debt are considered in the paper, in particular, the classification features and components of public debt management and scientific approaches to the assessment of debt security are disclosed.

The emphasis is on the practice and problems of public debt management. The monitoring and accumulation of public debt has been monitored. Attention was paid to fiscal deformations of payments for debt obligations of the state.

The global experience of debt security regulation is proposed and ways of optimizing Ukraine's debt security are explored.

Key words: public debt, public debt management, debt security

ЗМІСТ

стор.

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ	7
1.1. Генезис та еволюція державного боргу.....	7
1.2. Класифікаційні ознаки і складові управління державним боргом.....	10
1.3. Наукові підходи щодо оцінки боргової безпеки.....	18
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИКА І ПРОБЛЕМАТИКА УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ	23
2.1. Моніторинг та акумуляція державного боргу.....	23
2.2. Фіскальні деформації розрахунків за борговими зобов'язаннями держави.....	30
2.3. Аналіз загроз борговій безпеці України.....	45
РОЗДІЛ 3 ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ	53
3.1. Світовий досвід регулювання боргової безпеки.....	53
3.2. Шляхи оптимізації боргової безпеки в Україні.....	61
ВИСНОВКИ	67
Список використаних джерел	72

ВСТУП

Актуальність теми. Державний борг має великий вплив на економіку держави. Сьогодні немає держави яка б обходилась без запозичень. Зважаючи на взаємозв'язок державного боргу з багатьма економічними процесами та явищами, управління ним має спиратись на науково-обґрунтовані принципи щодо прийняття фінансових рішень у рамках забезпечення боргової безпеки держави. Сьогодні процес глобалізації та інтеграції призвів до вразливості країн до зовнішніх потоків. Девальвація національної валюти стала визначальним фактором зростання державного боргу та тиском на Державний бюджет України. Почалося загострення між потребами у внутрішньому фінансуванні та нестачі фінансових ресурсів. В Україні ускладнення військово-політичної ситуації є одними із визначальних передумов формування дисбалансів у сфері державних фінансів.

Задля підвищення боргової стійкості та економічної ситуації в країні необхідно запровадити дієвий механізм управління державним боргом.

В Україні переважну роль грають лише короткострокові дії щодо управління державним боргом і немає впровадженого механізму який сприяв би доступу до міжнародного ринку позикового капіталу і при цьому мінімізації вартості цих позичених ресурсів.

Наукове підґрунтя проблематики державного боргу заклали визначні зарубіжні та вітчизняні вчені.

Зарубіжними вченими, які займались проблематикою державного боргу є такі економісти: Д.Рікардо, А. Сміт, М. Браунриг, Х. Джонсон, С. Вайнтрауб, О. Екстайн, Дж.Кейнс, А. Лернер, Р.Масгрейв, А. Лаффер, М. Фрідман та інші. Серед російських вчених варто відмітити праці: М.Б.Богачевського, В. М. Усоскіна Б. Г. Болдирева, Л. О. Дробозіної, І. М. Осадчої, Ю.М. Осипова, Л. М. Красавіної, Г.П.Солюса, та інших.

Значний внесок у дослідження теорії та практики запобігання виникненню боргових криз зробили також і вітчизняні науковці, зокрема: О. Д.

Василик, Г. Н. Климко, І.Я.Софіщенко А. С. Гальчинський, В. В. Корнєєв, О.В. Плотніков, В. М. Суторміна, В. О. Степаненко, та інші.

Мета даної роботи полягає у дослідженні теоретичних і практичних аспектів формування державного боргу та його впливу на боргову безпеку й розробка пропозицій щодо напрямів підвищення останньої.

Досягнення мети зумовило необхідність виконання таких **завдань**:

- дослідити генезис та еволюцію державного боргу;
- здійснити класифікацію ознак і складових управління державним боргом;
- обґрунтувати наукові підходи щодо оцінки боргової безпеки;
- провести моніторинг стану та акумуляції державного боргу;
- визначити складові елементи механізму управління державним боргом;
- дослідити фіскальні деформації розрахунків за борговими зобов'язаннями держави;
- здійснити аналіз загроз борговій безпеці України;
- систематизувати світовий та вітчизняний досвід управління борговою безпекою держави;
- запропонувати напрями модернізації механізму управління державним боргом в Україні.

Об'єкт дослідження – процес управління державним боргом в Україні.

Предмет дослідження - економічні відносини, які виникають у процесі управління державним боргом.

Методи дослідження. Методологічною основою дипломної роботи є системний, ситуаційний та функціональний підходи, прийоми індукції і дедукції, аналізу і синтезу а також праці вітчизняних та зарубіжних учених із питань управління державними фінансами в умовах фіскальних дисбалансів.

Інформаційну базу дослідження становлять Конституція України, Бюджетний кодекс України, законодавчі та нормативно-правові акти України,

аналітичні матеріали і звіти Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національного банку України, Державної Казначейської служби.

Публікації. Основні положення і результати дослідження було апробовано на студентській конференції.

Структура роботи. Робота складається із: вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури . Загальний обсяг роботи становить 76 сторінок, із них 68 сторінок основного тексту. Робота містить 8 таблиць та 4 рисунки, список використаних джерел містить 50 найменувань.

ВИСНОВКИ

Згідно з чинним законодавством України, державний борг визначається як загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають унаслідок державного запозичення. Тобто державний борг є абсолютним й безумовним зобов'язанням держави, тому держава несе повну відповідальність за виконання умов випуску державних боргових цінних паперів чи укладених кредитних договорів.

Державний борг має великий вплив на економіку держави. Сьогодні немає держави яка б обходилась без запозичень. Зважаючи на взаємозв'язок державного боргу з багатьма економічними процесами та явищами, управління ним має спиратись на науково-обґрунтовані принципи прийняття фінансових рішень у контексті забезпечення боргової безпеки держави.

Мета даної дипломної роботи полягала у дослідженні теоретичних і практичних аспектів формування державного боргу та його впливу на боргову безпеку й розробку пропозицій щодо напрямів підвищення останньої.

В ході виконання дипломної роботи було вирішено низку завдань:

- досліджено генезис та еволюцію державного боргу;
- здійснено класифікацію ознак і складових управління державним боргом;
- обґрунтовано наукові підходи щодо оцінки боргової безпеки;
- проведено моніторинг стану та акумуляції державного боргу;
- визначено складові елементи механізму управління державним боргом;
- досліджено фіскальні деформації розрахунків за борговими зобов'язаннями держави;
- здійснено аналіз загроз борговій безпеці України;

- систематизовано світовий та вітчизняний досвід управління борговою безпекою держави;
- запропоновано напрями модернізації механізму управління державним боргом в Україні.

Методологічною основою дипломної роботи були системний, ситуаційний та функціональний підходи, прийоми індукції і дедукції, аналізу і синтезу а також праці вітчизняних та зарубіжних учених із питань управління державними фінансами в умовах фіскальних дисбалансів.

Теоретичну базу дослідження склали Конституція України, Бюджетний кодекс України, законодавчі та нормативно-правові акти України, аналітичні матеріали і звіти Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національного банку України, Державної Казначейської служби.

У ході виконання роботи можна зробити висновки, які мають теоретичну і практичну цінність:

1. Заборгованість характерна для всіх країн, тобто і для країн з розвинутою економікою і для країн, що тільки розвиваються. Країни, що розвиваються мають меншу заборгованість в порівнянні з розвиненими країнами. Борг негативно впливає на економічне зростання, коли довго акумулюється в короткостроковому періоді. Позики необхідно направляти на інвестиційний розвиток країни.
2. Основними причинами виникнення державного боргу є постійний дефіцит державного бюджету, зростання видатків над темпами зростання доходів, циклічні спади в економіці, в особливості, якщо вони глибокі та довготривалі, різке падіння реального ВВП, девальвація гривні.
3. У результаті дослідження зовнішнього боргу і внутрішнього, зовнішній переважав над внутрішнім. В структурі зовнішнього боргу України за типом кредитора основне місце посідають інвестори в облігації зовнішньої позики, і ця заборгованість має тенденцію до зростання. Гарантований борг має загальну тенденцію до

скорочення в порівнянні з державним боргом. Це може свідчити про зниження боргової ліквідності держави, що означає не здатність країни відповісти за своїми борговими зобов'язаннями у разі настання дефолту.

4. Відсутні стратегічні орієнтири розміру і структури державного боргу, на яких повинна базуватися політика державних запозичень і процес управління державним боргом; операції активного управління боргом законодавчо не визначені, не встановлено механізм та процедури проведення таких операцій.
5. Наявність значних витрат з обслуговування та погашення боргу. Це створює ризик рефінансування державного боргу, чинить додатковий тиск на державний бюджет, негативно впливає на його збалансованість.
6. Аналіз державного боргу в розрізі валют погашення демонструє його зменшення в національній валюті, що також свідчить про зростання валютних ризиків держави, рівня залежності економічного розвитку від країни-емітента валюти запозичень та стану платіжного балансу. Тому існує валютний ризик - ураховуючи, що майже дві третини боргових зобов'язань номіновані в іноземній валюті, девальвація гривні ускладнить погашення й обслуговування державного боргу.
7. Основними загрозами борговій безпеці країни на сучасному етапі економічного розвитку є високий рівень державного боргу порівняно з рівнем ВВП, висока вартість державних запозичень, неефективне використання запозичених коштів, висока частка запозичень в іноземній валюті, низький рівень золотовалютних резервів, девальвація національної грошової одиниці.
8. Мінфін не здійснив заходів щодо здійснення оцінки ризиків, пов'язаних з державним боргом, щодо визначення шляхів і способів розв'язання проблем у сфері управління державним

боргом, у тому числі зменшення виявлених ризиків; щодо здійснення основних прогнозних розрахунків та визначення орієнтирів для управління державним боргом на підставі результатів проведеного аналізу наявних боргових зобов'язань держави, прогнозів щодо потреб держави у фінансових ресурсах, тенденцій розвитку макроекономічних показників; щодо визначення цілей та завдань управління державним боргом, а також заходів з розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів, управління коштами єдиного казначейського рахунку та валютних рахунків, управління ризиками, пов'язаними з державним боргом.

9. За поясненням Мінфіну, на сьогодні приведення обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу у відповідність із вимогами Бюджетного кодексу України є неможливим без забезпечення таких передумов: стабілізація макроекономічної ситуації в країні, перегляд фінансової та фіскальної політики держави з метою зниження видатків державного бюджету, збільшення доходів, прийняття бездефіцитного бюджету, заморожування підвищення всіх соціальних стандартів, обмеження інвестицій з бюджету.

За результатами виконаного дослідження щоб оптимізувати рівень боргової безпеки, покращити управління державним боргом, необхідно вжити таких заходів:

- оптимально структурувати зовнішні боргові зобов'язання в розрізі валют, термінів запозичення і відсоткових ставок;
- змінити пропорції між внутрішнім і зовнішнім державним боргом на користь внутрішнього;
- збільшити запозичення з фіксованими відсотковими ставками;
- підвищити строковість боргових зобов'язань уряду на середньострокову перспективу;
- переглянути нормативно-правове забезпечення у сфері боргової політики країни;

- скоротити державний борг за рахунок зростання обсягів експорту, за рахунок реструктуризації заборгованості;
- запровадити ефективну і єдину методику оцінювання боргової безпеки, спираючись на світовий досвід; боргову стратегію слід поєднувати з бюджетною стратегією, яка розробляється на середньострокову перспективу;
- перейти на агентську модель управління державним боргом, яка матиме широкий спектр прав щодо управління та обслуговування державного боргу самостійно;
- підвищити прозорість управління державним боргом шляхом періодичного оприлюднення інформації про цілі та інструменти поточної боргової політики, програм майбутніх запозичень, основних параметрів портфелю боргових зобов'язань уряду;
- створити єдину систему обліку державного боргу.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 7 липня 2011р. № 3614-VI/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Карапетян О.М. Зовнішній державний борг: механізм управління та боргова стратегія України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: спеціальність 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»; Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2011. С.12-50.
3. Фінанси : підруч. / С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін. за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. 19 с. , 26 с.
4. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський) / Л. М. Алесеєнко, В. М. Олексієнко. – Тернопіль : Астон, 2003. 101 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 342 с.
6. Вахненко т. п. Державний борг України та його економічні наслідки / Т. П. Вахненко. – К. : Альтерпрес, 2000. 8 с.
7. Верхолаз В. В. Формирование современных механизмов управления государственным долгом : автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / В. В. Верхолаз. – М., 2002. 25 с.
8. Фінанси: курс для фінансистів : навч. посіб. / За ред. В. І. Оспіцевої. – К. : Знання, 2008. 215 с.
9. Хайдадаева О. Д. Государственный долг Российской Федерации: теоретические и исторические аспекты : ав-тореф. дисс. ... д-ра экон. наук: спец. 08.00.01 «Политическая экономия» / О. Д. Хайдадаева. – Санкт-Петербург, 2000. 8 с.

- 10.Макконел К. Р. Макроекономіка / Пер. з англ. / К. Р. Макконел, С. Л. Брю. – Львів : Просвіта, 1997. 392 с.
- 11.Кучер Г. В. Управління державним боргом / Г. В. Кучер. – К. : КНТЕУ, 2002. 341 с.
- 12.Романенко О. Р. Фінанси : навч.-метод. Посіб. / О. Р. Романенко, С. Я. Огородник, М. С. Зязюк [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2003. 243с.
- 13.Навчальні матеріали онлайн// pidruchniki.website/ Управління державним боргом. URL: https://pidruchniki.com/1219101064114/finansi/upravlinnya_derzhavnim_borgom
- 14.Заволока Л.О, Чупілко Т.А, Марченко А.О. Напрями оптимізації державного боргу України. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського.2017.Випуск 20. С.1
- 15.Навчальні матеріали онлайн// pidruchniki.website/ Класифікація державного боргу. URL: https://pidruchniki.com/1514050964531/finansi/klasifikatsiya_derzhavnogo_borgu
- 16.Тобин Дж.Денежная политика и экономический рост / пер. с англ. В. Е. Маневича –М.: ЛИБРОКОМ, 2010. 267 с.
- 17.Кузьменко О. А. Правове забезпечення управління державним боргом України як дієвий важіль у боротьбі з організованою злочинністю / О.А. Кузьменко //Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика):науково-практичний журнал –2004. – №10. 167 с.
- 18.Лісовенко В. В. Зовнішній державний борг України: оптимізація формування та управління: автореферат на здобуття наук. ступеня. канд. екон. наук: 08.04.01 / Лісовенко В. В. Київ. нац. екон. ун-т. –К., 2001. 19 с.

- 19.Зражевська Н. В. Зовнішній державний борг у фінансовій системі України: автореф. дис. На здобуття наук. степеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит”/ Зражевська Н. В. – Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. –К.–2006. 20 с.
- 20.Заверуха І. Б. Зміст управління державним боргом: правові аспекти / І. Б. Заверуха// Університетські наукові записки. –2006, No 3–4 (19–20) – С. 317.
- 21.Механізми управління державним боргом// Вікіпедія: вільна енциклопедія.URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/Механізми_управління_державним_боргом
- 22.Антонов М.С. Управління борговою стійкістю держави:дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук:спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси та кредит; Сумський державний університет.Суми,2017.
- 23.Власов С. А. Теоретические аспекты применения понятия устойчивости государственных финансов. Компетентность. 2010. No 6. С. 30 -36
- 24.Меренкова Л.О. Боргова безпека України: теоретичні засади, стан, перспективи. Економіка і суспільство. Мукачівський державний університет.2018.Випуск 15. С.2
- 25.Барановський О. Дослідження теоретичних засад боргової безпеки держави. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2016. Вип. 1 (47). Т. 1. С. 327–337
- 26.Кубай М. Концептуальні засади дослідження боргової безпеки. Вісник Львівської комерційної академії. 2014. Вип. 46.С. 38–43.
- 27.Кравчук Н. Колізії боргової безпеки держави: Україна в системі світових індикаторів безпеки глобального економічного простору. Наука молода. 2005. № 3. С. 74–82.

- 28.Новосьолова О. Боргова безпека як визначальний фактор макроекономічної стабільності держави. Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія «Економічні науки». 2014. Вип. 35. Ч. 1.С. 123–128
- 29.Цицик Р. В. Фіскальна стійкість та умови її забезпечення в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08; Держ. навч.-наук. установа «Акад. фінанс. упр.». Київ, 2015. 24 с.
- 30.Руда О. Л. Державний борг України на сучасному етапі розвитку [Електронний ресурс]. URL. http://www.economy.in.ua/pdf/3_2015/16.pdf
- 31.Осецька Д. В. Фіскальні правила в механізмі макроекономічної політики : міжнародний досвід. Вісник Академії митної служби України. Сер. : Економіка. 2014. № 1. С. 105-112
- 32.Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Закон України від 29 жовтня 2013р. № 1277/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
- 33.Дідур С.В., Глухова В.І., Скрипник Л.І. Аналіз та оцінка боргової безпеки України. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського.2016.Випуск 2016
- 34.Котіна Г., Степура М., Кондро П. Боргова безпека України// Економічні науки. – 2017. – № 3 (149). – С. 10–15.
- 35.Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyi-derzhavoiu-borh>
- 36.ТОВ"МінфінМедіа".URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>
- 37.Федосов В. М. Управління державним боргом у контексті ризик-менеджменту.Фінанси України. 2008. № 3. С. 3–33
- 38.Форкун І. В. Формування та управління державним боргом в період фінансової кризи. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2010. № 2. С. 195-199.

- 39.Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL:
https://www.treasury.gov.ua/ua/timeline?&type=posts&category_id=8
- 40.Офіційний сайт НБУ. URL:
https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44502&cat_id=44446
- 41.Сіденко В. Борги: час брати і час віддавати. Глобальні тенденції та виклики для України : Аналітична доповідь. Київ: Заповіт, 2015. 72 с. ISBN 978-966-7272-78-4.
- 42..Лютий І., Рожко О. Сучасні тенденції та використання державного кредиту у розвинутих зарубіжних країнах // Світ фінансів. Державні фінанси. 2006. Вип. 4(9). С. 17-24.
43. Анастасія Софієнко Міжнародний досвід управління зовнішнім державним боргом: уроки для України. Вісник АПСВТ, 2017, No4
- 44.World Bank (2017). International Debt Statistics. Retrieved from:
<https://data.worldbank.org/data-catalog/international-debt-statistics>.
- 45.Руководящие принципы управления государственным долгом: Сопроводительный документ, подготовленный сотрудниками Международного валютного фонда и Всемирного банка. URL:
<http://www.imf.org/external/np/mae/pdebt/2002/rus/112102r.htm>
- 46.Barcza G. The Changing Role of Public Debt in Economics and the Basic Principles of Hungarian Debt Management //Public Finance Quarterly. 2015. Vol. 4. P. 433-446.
- 47.Офіційний сайт Паризького клубу кредиторів URL:
<http://www.clubdeparis.org/>
- 48.Руденко В. В. Сутність та особливості управління державним боргом у різних країнах світу // ВісникНаціонального університету "Львівська політехніка". Проблеми економіки та управління. 2013. № 754. С.61-67
49. Койло В.В. Зарубіжний досвід управління зовнішнім державним боргом, 2017. Випуск No 5(61)
- 50.Прутська О. О. та ін. Управління державним боргом. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 216 с.